

влијание во Македонија и за подготвување услови за присоединување на неа кон оваа или друга балканска држава. Буржоаско-монархиските влади во Софија, Белград, и Атина, смислиле план за создавање на Голема Бугарија, Голема Србија, Голема Грција, со стремеж да ја присвојат Македонија кон себе, Секоја од тие влади, стремејќи се да ја завојува Македонија, се стремеле да ги остварат своите планови по пат на исползување на ослободителното движење на македонскиот народ против турската империја. Во тие услови, принципот на внатрешната независност на револуционерното движење од балканските влади имал решавачко значење.” Поаѓајќи од определеното, авторот детално говори за развитокот на Внатрешната организација и тоа од донесувањето на Уставот од 1896 година, како „период на Гоцева револуционерна организација.”

На Илинденското востание и на Крушевската Република авторот обрнува особено внимание. Крушевската Република ја смета како „најславна страница во историјата на Илинденското востание и на сето македонско ослободително движење.” Целосно го објавува „Крушевскиот манифест”, што секако и претставува прв негов превод на руски јазик, со што се создала можност и рускиот читател да се запознае со вистините на македонската илинденска борба.

Во трудот е разработен и периодот по востанието сè до крајот на Балканските војни. Обратно е внимание на реформите, револуционерното движење

по востанието, младотурската револуција и политиката на балканските држави за разграбување на Македонија, текот на војните и делбата на Македонија на три дела, како последица на Балканските војни. Тие војни ги смета за гибелни за Македонија. Авторот единствено правилно го смета становиштето, што го изнел В. И. Ленин, дека единствениот пат лежел во создавањето на федеративна балканска република, со што се осигурувал слободен развиток.” Место таква република се појавил сојуз на монархии, кои започнале да го решаваат македонското прашање со војна, а не со револуција.” Со излагањето за делбата на Македонија, како последица на Балканските војни, А. С. Шофман го завршува својот преглед на македонската историја.

Трудот на А. С. Шофман за историјата на Македонија и на македонскиот народ, и покрај извесни несогледувања, кои резултираат поради досега недостатоно и несистематски обработени прашања од македонската историја, претставува стојносно дело. За прв пат во историографијата авторот се обидел во ваков целосен вид да ја изложи македонската историја. Ползувајќи ги најновите резултати од истражувањата, успеал да komponира едно вредносна научна студија. Излагањето се одликува со својот објективен третман. Со тоа А. С. Шофман исполнил вонредно значајна улога. Затоа нему и му припаѓа истакнато место во историографијата на Македонија.

Х. А.—П.

Х. Андонов-Полјански, Осврт на изворите и литературата за односот на Европа кон Илинденското востание, Годишен зборник на Филозофскиот факултет, кн. 19, (Скопје, 1967), стр. 203—243

Прилогот на Христо Андонов-Полјански импресионира со својата сеопфатност. Во него, авторот, мошне студиозно, извршил опстојна тематска анализа на изворите и литературата во коишто се третира односот на Европа спрема Илинденското востание и настаните по него, па сè до Младотурската револуција.

Регистрирајќи и анализирајќи го богатиот фонд на документацијата и на обемната продукција за односот на

Европа спрема овој вонредно значаен период од поновата македонска историја, авторот овозможува широк пристап кон проучувањето на ова прашање од сите негови аспекти. Тоа ѝ придава на неговата статија фундаментално значење.

Од изворните материјали за спомнатата тематика, авторот на прво место ја поставува дипломатската кореспонденција. Полјански накратко го изнесува империјалистичкиот интерес за

Македонија, кој спрема зборовите на авторот, кон крајот на XIX и почетокот на XX век достигнал кулминација. „Сè поинтензивниот развиток на македонското национално-ослободително движење нужно го побудил интересот на капиталистичките држави, преку своите дипломатски претставници, да ја следат револуционерната борба на македонскиот народ и за тоа во најможни детали да ги известуваат своите влади.“ (стр. 204).

Кон крајот на XIX и почетокот на XX век се јавил нов фактор во европската политика во ликот на општественото мислење, се јавила потреба за пошироко информирање на јавноста за дипломатските акции на владеачките кругови. Затоа, „со цел да го оправдаат основниот курс на водената политика, а од друга страна непосредно и да влијаат на општественото мислење, некои империјалистички држави започнале периодично да ги издаваат дипломатските документи во специјални едиции... Едициите имале специјализиран тематски карактер и во нив биле презентирани само проверени становишта... Што се однесува до принципот на подборот на документацијата треба да се напомене дека биле објавувани само такви документи, што имале тенденција да го оправдаат и на своевиден начин лансираат ставот на официјалната политика.“ (стр. 204). Поради тоа, авторот нагласува дека тајните доверливи документи, што не биле опфатени со овие едиции, треба да се бараат во архивите на државите, заинтересирани за македонското прашање.

Велика Британија предводела во издавањето на специјални едиции на дипломатски документи, коишто се познати под називот „Сина книга“ (Blue Book). Авторот ја потенцира високата вредност на „Сините книги“, што се однесуваат на Македонија, зашто тие давале драгоцен материјал за односот на Европа спрема бурните илинденски настани и воопшто за македонската историја, особено за периодот од 1903—1908 год. „Сините книги“ биле „предимно дипломатски извештаи и прилози од сличен карактер, кои стриктно ги третираат прашањата од македонското револуционерно движење, односот на европската дипломатија, реформите и реформното дело, дејноста на странските цивилни агенти во Маке-

донија, реорганизацијата на турската жандармерија, помошната акција за постраданите во востанието, финансиските и судските реформи за Македонија и на крајот обидот на Британија и Русија со Ревалското согласување да придонесат за поволивото решавање на македонското прашање.“ (стр. 207) Неопфатени од „Сините книги“ и необјавени останале само документите од најдоверлив карактер, какви што биле решенијата на седниците на владата, решенијата на односите оддели при Форен офис и извесни подробности во врска со текот на акциите на британското промакедонско општествено мислење, како и кореспонденцијата помеѓу турското пратеништво во Лондон и Форен офис. И покрај тоа, „Сините книги“ имале голем ефект врз британското општествено мислење и придонесле за актуелизирањето на нерешеното македонско прашање сред британската јавност.

Многу значајни за оваа тематика биле и француските дипломатски едиции, познати под името „Жолта книга“ (Livre Jaune), во кои подборот на дипломатските материјали бил поголем отколку кај „Сините книги“. Авторот, исто така, ја анализира, австро-унгарската едиција на дипломатски документи, позната под називот „Црвена книга“ (Livre Rouge), потоа — италијанската „Зелена книга“ (Livre Verde), како и специјалната руска едиција со сосем ограничен подбир на документи. Подоцна и Германија издала поопстоен подбор на документи. Полјански напомува дека по крахот на Третиот Рајх. Американците се добрале до Архивата на германското Министерство за надворешни работи, ја преснимале сета документација и ја доставиле во вид на микрофилмови на европските архиви. За оваа тематика значајна е документацијата од 1903—1908 год. Непосредно по Првата светска војна некои империјалистички држави одново започнале да ја публикуваат дипломатската документација, но сега со тенденција да „докажат“ на која страна паѓа одговорноста за војната. Од германските дипломатски документи, публикувани во овој период, на Македонија се однесувале 18 и 22 том. Потоа, авторот ги анализира британските и француските дипломатски документи како и делумно објавената руска дипло,

матска кореспонденција. Авторот го спомнува публикувањето на белгиската и италијанската дипломатска кореспонденција. Италија дури по Втората светска војна започнала систематски да ја издава дипломатската документација. Авторот ги одбележува и збирките дипломатски документи, публикувани како резултат на истражувачка дејност. Тој ги изнесува збирките на А. Ф. Прибрам, Д. Зографски и Т. Томоски, во коишто се публикувани документарни материјали од австриските архиви. Во врска со реформите во Македонија авторот ја консултирал и шведската архива. Притоа истакнува дека материјалот што го истражувал „има значење и по тоа што во извесна смисла го изразува становиштето на една незаинтересирана страна, на еден објективен набљудател на настаните“. По тоа авторот ги одбележува и извештаите на лазаристите од 1903 и 1904 г.

Полјански ја изнесува и документацијата на Турција и на другите балкански држави и потцртува дека таа била делумно публикувана и тоа, во повеќето случаи, како резултат на истражувачката дејност. Примат меѓу ретките објавени публикации на документи од турските државни архиви - имала збирката на П. Дорев. Од грчките архиви објавени бил само пропаганден материјал базиран врз великокржните аспирации спрема Македонија. И бугарската дипломатска кореспонденција на Министерството за надворешни работи, со мали исклучоци, не била објавена. Од објавените публикации авторот ја наведува збирката на Кесјаков. Од објавената српска документација, авторот ја разгледува збирката на М. Богичевиќ, збирката на В. Коровиќ, како и неколкуте збирки на Љ. Лапе. Потоа тој ги наведува и документите од Државната архива на БИХ, објавени од Д. Зографски. Материјалите што потекнуваат од Внатрешната организација авторот ги смета за првокласни изворни документи. Авторот на прво место ја поставува и анализира збирката документи, — објавена од анонимен автор под псевдоним Un Non-Diplomate во Париз, 1903 год. Потоа го потцртува и големото значење на „Мемоарот на Внатрешната организација“, објавен во 1904 год. Ги разгледува и материјалите од Архивата на Даме Груев, како и документите објавени од Љ. Лапе.

Второстепено значење за односната тематика имаат преписките и мемоарите на современите, директно замешани во македонските работи. Овде, Полјански ја наведува кореспонденцијата помеѓу рускиот цар Николај II и германскиот кајзер Вилхелм II. Авторот ги анализира мемоарите на Е. Д. Греј, Буханан, Р. Гревс, А. Тошев, М. Бомпарт, А. Савински, Буренин и др., потоа мемоарите на учесниците во реформирањето на Македонија — Хубка, Рапопорт и полковникот Ламуш, како и мемоарите на Ѓ. Петров, Д. Груев, Сл. Арсов, П. Шатев. За проучување на економските аспекти на односната тематика, авторот упатува и ја акцентира важноста на трговските статистички прегледи на Франција, Британија, Германија, Италија, Русија и Австро-Унгарија.

Неоспорно, современiot печат, како помошно средство, многу придонесува за согледување на архивската документација во поголема светлина. Затоа авторот инсистира консултирање на странскиот печат, пред сè — британскиот, францускиот, австрискиот, италијанскиот, рускиот, белгискиот, бугарскиот, норвешкиот, потоа од југословенскиот словенечкиот и војводинскиот печат, како и македонскиот печат, што излегувал во странство. Важен чекор кон актуелизирање на ова прашање кај нас направи Хр. Андонов-Полјански со публикувањето избор на написите од странскиот и југословенскиот печат за Илинденското востание. За согледување на акциите на европското промакедонско општествено мислење, авторот упатува на бројните материјали во архивите. За добивање подобра слика за размерите на хуманите промакедонски манифестации во Велика Британија, потребно е да се разгледаат документите во официјалната архива на Велика Британија во Лондон. Авторот открива дека бранот на промакедонски манифестации во Британија се проширил и во 1904 и 1905 год., што досега не било познато. Исто така го потенцира малку познатит факт за активното учество на британската работничка класа во промакедонските манифестации. Исто така, и за промакедонското француско општествено мислење сведочи необјавената архивска документација на француското Министерство за надворешни работи. Авторот пишува

дека интересен материјал за промакедонските манифестации во словенија може да се најде во Државната архива на Словенија, како и во заоставштината на Терезина Др. Јенкова. Понатаму, авторот наведува уште неколку места од кои може да се види позитивното реагирање на европското општествено мислење, а посебно симпатиите кое тоа ги гасело спрема намаченото македонско население, како и акциите што ги преземало за ублажување на тешките реперкусии од востанието. За подобро согледување на текот на помошната акција, авторот анкетирал и некои преживевани илинденци од Крушово, Охрид и Битола.

Во понатамошното излагање, авторот истакнува дека јавноста и во парламентите го подигнала својот глас во корист на Македонија, за што сведочат објавените записници од седанијата на парламентите.

Во врска со литературата што ја рзкледува, авторот пишува: „За прашањето на односот на Европа кон Илинденското востание и кон развитокот на настаните во Македонија по востанието постои бројна литература. Меѓутоа, може да се констатира дека не постои еден комплексен преглед на проблемот, со опфаќање на сите специфични аспекти. Акцентот бил даван на односот на европската дипломатија и на реформите. Што се однесува до останатите аспекти, особено по прашањето за односот на општественото мислење, печатот и помошните акции, тие се помалку разработени“ (стр. 225). Во понатамошното излагање, авторот критички се осврнува врз постоечката литература, изнесувајќи ја тематски и хронолошки. Најпрвин авторот ја ана-

лизира литературата, која се однесува за ставот на европската дипломатија кон македонското прашање, пред востанието, за време на востанието и по него. Потоа, Полјански ја разгледува литературата посветена на реформите во Македонија. Во посебна точка ги разгледува општите истории и дипломатските истории на Европа, во кои се изнесува ставот на европската дипломатија спрема Илинденското востание и спрема настаните што следеле по него. Понатаму ги анализира општите и специјалните прегледи и студии по источното прашање, во кои се третираат дипломатските аспекти на македонското прашање за време на Илинденското востание и по него. Во посебна точка се осврнува на општите истории и специјалните студии за Балканот. Потоа ги разгледува општите и специјални прегледи и студии за историјата на Македонија, особено за македонското национално-ослободително движење. Се осврнува и врз специјалните трудови, во коишто делумно е разработен односот на европското општествено мислење спрема Илинденското востание. На крајот, авторот дава кратко резиме на француски јазик.

Со својата исцрпност, прегледност и корисност овој прилог, достоин за респект, на научните работници им го трасира патот за комплексно проучување на односот на Европа спрема Илинденското востание и настаните, непосредно сврзани за него. Со овој необично корисен и вонредно значаен осврт, Христо Андонов-Полјански отвора нови хоризонти за целосно проучување, расветлување и обликување на дотичната тематика.

Д. Д.

„Октобар у Југославији, 1918—1945” — Издание на Институтот за изучување на работничкото движење, Белград, 1967

Педесетгодишнината на Октомвриската револуција во Русија, Заедницата на институциите за изучување на работничкото движење и СКЈ ја одбележа со објавувањето на зборникот на документи „Октобар у Југославији 1918 — 1945”. Зборникот го издаде Институтот за работничко движење, Белград, 1967 година. Редакцијата на зборникот ја сочинуваат: Михаило Апостолски, Дра-

гица Лазаревиќ, Јово Михаљевиќ и Убавка Вујошевиќ.

Во прибирањето на материјали за зборникот учествувале научни соработници од сите институции во Југославија, кои се занимаваат со проучување на историјата на работничкото движење, и Сојузот на комунистите на Југославија. Во зборникот се внесени 166 документи од вкупно пронај-